

MINTAQA IQTISODIYOTI GEOGRAFIYASI TARKIBI VA SALOHIYATI TUSHUNCHASI

Embergenov Alisher Jumamuratovich

QDU Buxgalteriya hisobi va audit kafedrası o'qituvchisi

Sag'ınbaev Sultanbek Turdibay ógli

QDU Iqtisodiyot fakulteti talabasi

***Kalit so'zlar:** mintaqa iqtisodiyoti geografiyasi, mintaqaviy nomutanosibliklar, iqtisodiy salohiyatni baholash usullari, baholash omillari, mintaqaviy resurslarni boshqarish.*

Mintaqa iqtisodiyoti geografiyasi bir mamlakat yoki mintaqa ichidagi iqtisodiy faoliyatning barcha aspektlarini o'z ichiga olgan soha tushunchasini ifodalaydi. Bu sohaga iqtisodiyotni o'rganish, iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish, mamlakatning pul siyosati, ishlab chikarish, mijozlarga xizmat ko'rsatish va boshqa iqtisodiy muammolarni yechish kiritiladi.

Mintaqa iqtisodiyoti esa bir nechta mamlakatlarning yoki etnik guruhlar tomonidan bir-biriga yaqin bo'lgan geografik joydagi iqtisodiy faoliyatni ifodalaydi. Bu mintaqa iste'molchilarining mavjud resurslardan foydalanish, savdo-sotiqda hamkorlik qilish va sarmoyalash uchun ko'plab imkoniyatlarni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Mintaqamizdagi geografik tuzilish va iqlim xususiyatlari va iqtisodiy faoliyat o'rtasidagi yaqin bog'liqlikni aniqlash mumkin. Mintaqamizdagi muhim sanoat korxonalarini va aholi zichligi yuqori bo'lgan hududlarni statistik o'rganib, tahlil qilish mumkin. Mintaqadagi iqtisodiy faoliyat va mintaqaning geografik xususiyatlari o'rtasidagi bog'liqlikni tushuntirish uchun quyidagi misollarni keltiramiz.

Mintaqaviy iqtisodiyot tushunchasi bu mintaqaviy resurslarni boshqarishni o'rganishdir. Mintaqaviy nomutanosibliklarni bartaraf etish uchun biz har bir hududda yoki har bir tumanda bir xil echimlarni qo'llay olmaymiz. Chunki, har bir hudud, har bir tumanning o'ziga xos xususiyatlari bor.

Tashkil etilgan joy tushunchasi yaniy, ular aholi punktigacha bo'lgan masofa, xom ashyo va transport xarajatlari kabi omillar mintaqaviy rivojlanishda mintaqaviy rivojlanishga ta'sir qiladi, deb xulosa qilsak bo'ladi. Ushbu omillarga qarab, korxonalar ma'lum bir mintaqada to'planib, mintaqaviy rivojlanishni ta'minlaydilar. Aholi punktlarining klassik nazariyasiga ko'ra transport xarajatlarining qishloq xo'jaligi mahsulotlariga ta'sirini o'rganib chiqish va transport qaysidir ma'noda hal qiluvchi rol o'ynashini etiborga olishimiz kerak. Yaniy transport xarajatlari markazga yaqin joylarda kamayadi va masofa oshgani sayin ijara narxi arzonlashadi. Ammo u tezda yomonlashadigan mahsulotlar aholi punktlariga yaqin joyda joylashgan bo'lishi kerakligi va bu xarajatlarni ko'paytiradi, shuning uchun mahsulot narxi oshadi. Kompaniyalarning tashkil etilgan joyini belgilovchi eng muhim omil transport xarajatlari hisoblanadi. O'rganishlar natijasiga ko'ra, ishlab chiqarish omillari, xom ashyo va ishlab chiqarishning eng maqbul joyi, agar boshqa joydagi ishchilarning ish haqi transport xarajatlaridan past bo'lsa, kompaniya ham shu joyda tashkil etilishi mumkin. Markaziy joylar tushunchasi bu iqtisodiy faollikni tushuntirishga harakat qiladi. Shunga ko'ra, shaharlar aro ierarxiya mavjud. Katta shaharlar kichik shaharlarga, tumanlarga ham ta'sir qiladi. Ushbu ierarxiya mintaqa markazi, shahar, tuman qishloqlardan iborat Ushbu markazlarning domenlari olti burchakli shaklga ega. Chunki olti burchakli markazga erishish osonroq. Oltiburchakning o'lchami kompaniyaning ko'lami, transport narxi, talab hajmi bilan bog'liq. Kompaniyalar ushbu ierarxiyani hisobga olgan holda o'zlarining tashkiliy joylarini aniqlaydilar. Talab orqali mintaqaviy rivojlanishni o'rganadigan yondashuvlar ta'minot tomonidagi mintaqaviy farqlarga etibor berishdir. Mintaqaviy farqlanishning sababi sifatida ishlab chiqarish miqdoridagi farqni ko'rsatishdir.

Eksport talabi tushunchasi mintaqalar o'rtasidagi sekinlashuvdagi farq talab va farqlardan kelib chiqadi, deb xulosa qilinadi. Tashqi talab natijasida tovarlarni eksport qilish bilan rivojlana boshlagan mintaqada, daromadlar o'sishi bilan mahalliy talab ham sekinlasha boshlaydi; o'sish paytida eksport tovarlari ishlab chiqaradigan sektorda ham, mahalliy ehtiyojlarga javob beradigan tovarlar va xizmatlar ishlab chiqaradigan tarmoqlarda ham ishlab chiqarish hajmi keskin o'sib boradi; tashqi iqtisodiyotning joriy etilishi mintaqalar o'rtasidagi tafovutni oshishiga olib keladi. Lekin, ushbu yondashuv mintaqada dastlab mavjud bo'lgan resurslar mintaqalar o'rtasida bir xil taqsimlanmagan degan farazga asoslanadi.

Xulosa

Mintaqada amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohatlar iqtisodiy salohiyatni baholashda xorij tajribasiga tahlilli xulosa sifatida ularni quyidagicha tasniflash imkonini berdi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, mintaqaning geografik iqtisodiy salohiyatni baholashning eng samarali va sifatli metodlaridan biri bu barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga xizmat qiluvchi omil modeli metodidir. Unga ko'ra mintaqaning iqtisodiy salohiyati ko'plab omillardan tashkil topgan tizimning mavjud va zaxiradagi resurslardan iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda foydalanish xususiyatini anglatadi. Iqtisodiy salohiyatni omilli metod bo'yicha hisoblashda omillardan foydalanish taklif etiladi. Ushbu metod bo'yicha mintaqada iqtisodiy salohiyati investitsion, moliyaviy, xo'jalik, mehnat, bozor va innovatsion omillar yig'indisi sifatida qaraladi. Har bir omil guruhi xususiy ko'rsatkichlardan tashkil topadi. Mintaqada iqtisodiyoti bizga mamlakat yoki mintaqaning iqtisodiy geografik faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlashga imkon beradi va ularni bartaraf etish uchun qanday islohatlar amalga oshirish kerakligini yaxshi tushunishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Черницкий С.В. Комплексная методика оценки экономического потенциала регионов. Журнал «Историческая и социально-образовательная мысль». 2014, № 5(27). С. 208-2013.
2. Чаленко А.Ю. Методика определения экономического потенциала // Экономика Украины. –2013.– №. 8. – С. 4054.